

Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 2012: De principielle ændringer

Af Margrethe Heidemann Andersen

D. 9. november 2012 udkom 4. udgave af Dansk Sprognævns Retskrivningsordbog. Den nye udgave af Retskrivningsordbogen indeholder en række ikkeprincipielle og principielle ændringer i den officielle danske retskrivning sådan som den fastlægges af Dansk Sprognævn. De ikkeprincipielle ændringer er ændringer som Sprognævnet kan foretage på egen hånd uden på forhånd at orientere kulturministeren fordi de ikke er gennemgribende eller systematiske. Sprognævnet kan således godt ændre normen for enkeltord, fx ved at dobbeltformen *jogurt* eller *yoghurt* nu er blevet ændret til *yoghurt*, uden at orientere ministeren. Umiddelbart skulle man tro at sådanne ændringer på enkeltordsniveau ville gå ret upåagtet hen, men den såkaldte ”majonæsekrig” fra 1985, hvor Sprognævnet i den grad kom i modvind fordi man indførte en dansk stavemåde ved siden af den fremmedsproglige stavemåde af en række ord, fx *majonæse*, *remulade*, *vanilje* og *jogurt*, har lært os at man aldrig kan vide præcis hvornår danskerne tager en ændring til sig, og hvornår de ikke gør.

De principielle ændringer er mere gennemgribende eller systematiske ændringer, fx forslag til indførelse af ny tegnsætning, afskaffelse af stumme *h*'er i ord som *hjem*, *hjerte*, *hvem* og *hvad* og stumme *d*'er i ord som *godt*, *hårdt* og *fandt*, ændring af endelser som *-tion* eller *-sion* til *-sjon* (i fx *invitation/invitasjon* og *dimension/dimensjon*) eller *-ium* til *-ie* (i fx *gymnasium/gymnasie* og *planetarium/planetarie*). Sådanne ændringer vedrører normen for en hel gruppe af ord og skal derfor godkendes af kulturministeren, som forinden skal have indhentet en udtalelse fra undervisningsministeren, inden Sprognævnet kan indføre dem i Retskrivningsordbogen.

Fokusset i denne artikel er de principielle ændringer i Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 2012 (herefter RO12). I artiklen vil jeg beskrive og motivere de forskellige ændringer ud fra de principper som Sprognævnet ifølge loven er forpligtet til at følge.

PRINCIPPERNE FOR SPROGNÆVNETS NORMERING

TRADITIONSPRINCIPPET OG SPROGBRUGSPRINCIPPET

Ved fastlæggelsen af dansk retskrivning skal Sprognævnet ifølge retskrivningsloven og sprognævnsløven tage hensyn til to hovedprincipper. De to er ifølge ”Bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning”, § 1, stk. 2, traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet:

Stk. 3. Efter traditionsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, der har været gældende siden bekendtgørelse nr. 24 af 27. februar 1892, og som siden 1955 er kommet til udtryk i de retskrivningsordbøger, som Dansk Sprognævn har udgivet. Efter traditionsprincippet ligger stavemåderne af det eksisterende ordforråd principielt fast, bortset fra justeringer som følge af sprogbrugsprincippet. Et element i traditionsprincippet er princippet om, at fremmedord, der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler, der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip gælder først og fremmest ord fra græsk, latin og fransk, og ord dannet af græske, latinske og franske bestanddele. Ord fra andre sprog, specielt nyere ord, skrives som hovedregel i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis.

Stk. 4. Efter sprogbrugsprincippet skrives ord og ordformer i dansk i overensstemmelse med den praksis, som følges i gode og sikre sprogbrugerens skriftlige sprogbrug.

Traditionsprincippet sikrer at retskrivningen som hovedregel ligger fast, og at ”selv skæve og usystematiske stavemåder lever uantastet videre” (Hansen 2001: 2), fx *vejr*, *dig* og *peber*, og at ord fra græsk, latin og fransk som oftest bliver fordansket, fx *metode* og *krebinet*. Principperne for retskrivningen ligger altså fast, og Sprognævnet må kun på egen hånd foretage mindre justeringer på baggrund af de gode og sikre sprogbrugerens skriftlige sprog.

– OG DE ØVRIGE PRINCIPPER

Ifølge Anita Ågerup Jervelund er der i alt 12 retskrivningsprincipper der er årsag til at dansk retskrivning i dag ser ud som den gør (Jervelund 2007:11). To af principperne har jeg allerede omtalt, nemlig traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet. I virkeligheden dækker traditionsprincippet dog ifølge Jervelund over en lang række principper der kan være i brug på én gang, og som ikke alle sammen går i samme retning, og som derfor i den praktiske normering må afvejes i forhold til hinanden og i forhold til sprogbrugen. Disse principper er¹:

Det fonematiske princip. Det fonematiske princip beskrives som det grundlæggende princip for ortografien, og det går ud på at de enkelte bogstaver svarer til lyde, ikke til betydninger. Bogstavskriften bliver derved til en slags lydskrift eller fonemskrift. Det fonematiske princip er årsagen til lydrette stavemåder som *pinje* og *elefant* og var medvirkende til indførelsen af obligatorisk dobbeltskrivning af *d* i fx *buddet* og *leddet* og i Retskrivningsordbogen 2001 (herefter RO01).

Fordanskningsprincippet er princippet om at fremmedord der er blevet almindelige i dansk, skrives i overensstemmelse med de regler der gælder for oprindelige danske ord og ældre låne- og fremmedord i dansk. Dette princip var medvirkende til at de danske stavemåder *jogurt* og *Svejts* blev indført i Retskrivningsordbogen 1986 (herefter RO86), og til at *columnist* med RO12 staves *kolumnist*. Ændringen af *columnist* til *kolumnist* skyldes dog også et hensyn til systematikken i ords stavemåder (det såkaldte systematikprincip, se nedenfor), jf. stavemåder som *kolumne* og *kolumnetitel* (jf. Nørby Jensen 2013: 15 f.). I øvrigt kan man sige at fordanskningsprincippet er en variant af det fonematiske princip; stavemåder som *jogurt* og *Svejts* afspejler jo også et princip om at de enkelte bogstaver svarer til lyde, og derved bliver det tydeligt hvor vigtig en rolle det fonematiske princip har for udformningen af dansk retskrivning.

Det internationale princip går ud på at ord fra andre sprog end latin, græsk og fransk som hovedregel skrives i overensstemmelse med skrivemåden i det pågældende sprog eller med international praksis. Princippet er blevet styrket i de senere år hvor ikke mindst lån fra engelsk har fået lov til at beholde deres engelske stavemåde, fx *roastbeef* (*rostbøf* er gledet ud af RO12), *boxer* (om hunderacen, i tidligere udgaver af Retskrivningsordbogen blev ordet også stavet *bokser*) og *jukebox* (der er indført i RO12 ved siden af den mere hjemlige stavemåde *jukeboks*).

Det nordiske princip går ud på at forsøge at forhindre dels at de nordiske sprog fjerner sig unødigt fra hinanden, dels at vi indfører stavemåder der er i modstrid med de nordiske stavemåder. Det nordiske princip bliver ikke anvendt meget i dag fordi dansk retskrivning i højere grad tager hensyn til det etymologiske princip og det internationale princip (Detlef og Lund 1986:34, Jervelund 2007:16).

Tegnkonstansprincippet. Dette princip, der også kaldes det morfematiske princip, går ud på at skabe stabilitet i skrivemåden af det samme morfem, fx i ord som *rød* og *rødt*, *blød* og *blødt*. Princippet gælder også for endelser ved afledning og bøjning der staves uændret,

uafhængigt af ordets lydlige og ortografiske struktur. Fx ender verbernes præsensform på *-r*, også når det ikke kan høres (*inviterer, regerer*).

Det etymologiske princip. Dette princip sikrer sammen med traditionsprincippet at ordene beholder deres oprindelige – etymologiske – stavemåde, fx *ressource*. Ofte kan besynderlige og ikkelydrette stavemåder forklares med henvisning til etymologiprincippet, og det at deres besynderlige stavemåde er bevaret, kan forklares med henvisning til traditionsprincippet (Jervelund 2007: 18). Det etymologiske princip går ofte imod det fonematiske princip, men har til gengæld en tæt forbindelse med tegnkonstansprincippet, fx i ordet *bidsk* hvor det stumme *d* viser at ordet har en historisk og morfematisk forbindelse til *bide* (Detlef og Lund 1986:33, Jervelund 2007:18).

Det distinktive princip sikrer at ord med forskellig betydning men ens udtale skrives på forskellig måde for at skelne dem fra hinanden, fx *hver/værd/vejr/vær*. Det distinktive princip hænger nøje sammen med både det etymologiske princip og traditionsprincippet, men er ikke i sig selv et af de mest fremtrædende retskrivningsprincipper.

Det dekorative princip. Dette princip kommer ofte til udtryk gennem sprogbrugsprincippet og går ud på at sprogbrugerne anvender en stavemåde der ikke er i overensstemmelse med retskrivningsreglerne, men som alligevel foretrækkes af sprogbrugerne fordi de bedre kan lide den ikkeautoriserede stavemåde – den er simpelthen pænere. Dette princip kan være årsag til at stavemåder som *krem* og *majonæse* aldrig slog igennem, eller at den forældede stavemåde *laug* stadigvæk anvendes af mange sprogbrugere. Selvom stavemåder som *laug* og *the* er ret udbredte, også blandt gode og sikre sprogbrugere, fastholder Sprognævnet at de er ukorrekte fordi de afviger fra de gængse retskrivningsprincipper (Jervelund 2007: 20), fx systematikprincippet. Princippet er ikke særlig fremtrædende i den officielle retskrivning.

Det pædagogiske princip ligger til grund for at stavemåder som *bolche* og *gletscher* blev fjernet fra RO01 så *bolsje* og *gletsjer* blev eneformer (Davidsen-Nielsen 2004: 82), og at *majonæse* blev indført i RO86 ved siden af *mayonnaise*. Det pædagogiske princip ligger tæt op af såvel det fonematiske princip som fordanskningsprincippet. Stavemåder som *bolsje* og *gletsjer* er således blevet fordansket – og er dermed både mere lydrette og mere pædagogiske. Det betyder også at forslaget om at man kunne overveje at ændre stavemåden af ord med endelsen *-tion*, *-sion* og *-ssion* således at de alle ender på *-sjon*

(Davidsen-Nielsen 2005), både tager hensyn til det fonematiske princip, fordanskningsprincippet og det pædagogiske princip.

Systematikprincippet. Dette princip handler om at når et ord skrives på en bestemt måde, skal andre lignende ord skrives på samme måde. Det vil fx sige at når *lockout* skrives uden bindestreg, skal *timeout* også skrives uden bindestreg, og når *teater* og *tema* skrives uden *-h-*, skal *te* også skrives uden *-h-*. Og når franske låneord som *detalje*, *emalje* og *medalje* skrives med *-lj-*, skal *vanilje* også skrives med *-lj-*, og derfor blev staveformen *vanille* afskaffet i RO01. Systematikprincippet var mere dominerende i forbindelse med redigeringen af RO01 end tidligere, og sprogbrugsprincippet måtte derfor træde i baggrunden: ”Det var således vigtigere at bøjningsformerne *kaosset* og *statussen* fulgte reglen om at der skrives dobbeltkonsonant efter kort vokal, end at de fulgte sprogbrogen” (Jervelund 2007: 22).

Ofte vil en normændring kunne begrundes på baggrund af flere af de nævnte principper på én gang (fx blev stavemåder som *majonæse* og *Svejts* indført på baggrund af det fonematiske princip hvilket udløser fordanskningsprincippet som igen udløser det pædagogiske princip), og ofte vil grænsen mellem de forskellige principper være ret flydende. De to hovedprincipper – traditionsprincippet og sprogbrugsprincippet – spiller altid en rolle ved redigeringen af en Retskrivningsordbog, men det er ikke altid at de to principper spiller en lige stor rolle. Ved redigeringen af RO86 havde sprogbrugsprincippet en relativt fremtrædende rolle og var bl.a. medvirkende til at *højtaler* blev indført som sideform til *højttaler* (denne ændring blev dog også støttet af systematikprincippet, se Hansen 1997: 11 f.), og at *menneskerne* blev sideform til *menneskene* (Hansen og Galberg Jacobsen 1987: 10). Ved redigeringen af RO01 måtte sprogbrugsprincippet i nogen grad vige til fordel for det systematiske princip (og til dels det pædagogiske princip). Det betød bl.a. at dobbeltkonsonant blev enerådende i fx *(-)buddet*, selvom den daværende redaktion af Retskrivningsordbogen både var klar over at der ville være en del sprogbrugere der ikke ville synes om dobbeltkrivning i mange af de ord der ender på *-buddet* (fx *postbuddet*), og at skrivemåden med enkeltskrevet *d* var ret udbredt (Jervelund 2001). Her har systematikprincippet altså vundet over sprogbrugsprincippet. Dette har medført en del kritik, bl.a. fra Galberg Jacobsen der betegner beslutningen om at gøre *linje* (inkl. afledninger og sammensætninger som *linjeret*, *linjevogter* og *luftlinje*) til eneform i RO01 på bekostning af *linie* som problematisk fordi stavemåden med *-i-* har/havde ”en

udbredelse i sprogbrugen som det er betænkeligt at se bort fra ved en normering der ikke blot skal tage systematisk-lingvistiske hensyn, men som også er forpligtet over for den faktiske sprogbrug (Galberg Jacobsen 2003: 52; samme kritik gives i Bergeholtz og Vrang 2002: 206). Afskaffelsen af *linie* blev dog ifølge Davidsen-Nielsen i øvrigt kun mødt af få protester, og skrivemåden *linje* bliver nu valgt af flere og flere sprogbrugere (Davidsen-Nielsen 2004: 85).

RETSKRIVNINGSORDBOGEN 2012

De principielle ændringer der er foretaget i RO12, er følgendeⁱⁱ:

- Ændring af sær- og sammenskrivning af forbindelser som *inden for/indenfor* mv. (fra *Du skal stille skoene uden for døren* til *Du skal stille skoene uden for døren* eller *Du skal stille skoene udenfor døren*)
- Bindestregsændring i gruppesammensætninger (fra *væg til væg-tæppe* til *væg til væg-tæppe* eller *væg-til-væg-tæppe*)
- Bindestregsændring i ord som indeholder tal eller forkortelser e.l. (fra *e-mail-adresse* til *e-mailadresse*)
- Apostrofændring (fra *succes'en* eller *succesen* til *succesen*)
- Ændring af brugen af store og små bogstaver i initialforkortelser (fra *ATP* og *it* til *ATP* eller *atp* og *IT* eller *it*)
- Valgfrihed mellem *-ie* og *-ium* i visse ord (fra *akvarium* og *gymnasium* til *akvarium* eller *akvarie* og *gymnasium* eller *gymnasie*)
- Ændringer i bøjningsformer af visse substantiver på *-en*, *-el*, *-er* (fra *køkkenet* eller *køknet* til *køkkenet*; fra *regelen* eller *reglen* til *reglen*)

Udgangspunktet for alle de principielle normændringer er et eller flere af de principper for Sprognævnets normering som jeg har beskrevet ovenfor. I de følgende afsnit vil jeg beskrive mere præcist hvilke principper der er blevet inddraget ved de enkelte ændringerⁱⁱⁱ.

ÆNDRING AF SÆR- OG SAMMENSKRIVNING AF ADVERBIER OG PRÆPOSITIONER

Reglerne for sær- og sammenskrivning af adverbier og præpositioner har hidtil været at de skulle skrives i to ord når præpositionen har en styrelse: *Jensen bor lige over for Andersen*, og ellers i ét ord: *Jensen bor lige overfor på fjerde sal*. Skønt der er tale om en regel der har eksisteret i henved 200 år (Galberg Jacobsen 2010a: 322), har man i hvert fald i de sidste 50 år været enige om at afvigelser fra reglen kun bør regnes for ”ubetydelige” (Hansen og Galberg Jacobsen 1987: 30). Da der desuden er tale om en meget udbredt fejltypen som begås af sprogbrugere ”på alle færdighedsniveauer” (Schack 2011: 3), og da fejlene ydermere ikke giver anledning til misforståelser, har Sprognævnet vurderet at tiden var inde til at ændre og lempe reglerne. I RO12 er der således en del af forbindelserne af adverbium + præposition – nærmere bestemt 28 – der valgfrit kan skrives i ét eller to ord når præpositionen har en styrelse, fx *Han bor over for/overfor skolen*. Når præpositionen ikke har en styrelse, skrives forbindelsen som hidtil i ét ord: *Der bor ingen overfor*.

Med udsagnet om at fejltypen begås af sprogbrugere ”på alle færdighedsniveauer” fastslås det at også gode og sikre sprogbrugere laver fejl i sær- eller sammenskrivningen af adverbier og præpositioner. Dermed er det også sagt at sprogbrugsprincippet har været en medvirkende årsag til normændringen, men det er vigtigt at lægge mærke til at sprogbrugsprincippet ikke er det eneste argument for lempelsen. Det er også vigtigt ”at der i langt de fleste tilfælde er tale om velmotiverede fejl: Der er tale om forbindelser som ud fra et grammatisk og betydningsmæssigt synspunkt er helheder, og som det derfor giver god mening at skrive i ét ord” (Schack 2011:7). Sprogbrugsprincippet bliver altså støttet af grammatiske og semantiske hensyn, og dertil kommer at de nye regler er mere pædagogiske fordi sprogbrugerne ikke mere skal anstrenge sig for at overholde nogle regler som kun giver anledning til ligegyldige fejl hvis de brydes.

BINDESTREGSÆNDRING I GRUPPESAMMENSÆTNINGER

Reglerne for skrivemåden af gruppesammensætninger har hidtil været at hvis det første eller det sidste led i sammensætningen er skrevet i mere end ét ord, sættes der bindestreg mellem sammensætningsdelene, fx *væg til væg-tæppe og slå om-nederdel*. Denne regel er blevet ændret i RO12 således at man nu også kan sætte bindestreg mellem *alle* ordene i

gruppesammensætninger, fx *væg-til-væg-tæppe* og *slå-om-nederdel*. Det gælder dog først og fremmest i mere lejlighedsvis sammensætninger som *det-vil-jeg-ikke-finde-mig-i-attitude* og *nej-tak-svar*.

Reglen er først og fremmest blevet ændret fordi det viste sig at sprogbrugerne havde svært ved at gennemskue bindestregens adskillende funktion i *slå-om-nederdel* (altså en nederdel man slår om sig) og derfor skrev *slå-om-nederdel* med bindestreg mellem alle sammensætningsdelene. Derudover er der mange der mener at mellemrum virker mere adskillende end bindestreg, og derfor foretrækker de *væg-til-væg-tæppe* (der ”samler” sammensætningen) i stedet for *væg til væg-tæppe*. Den nye regel er således i højere grad i overensstemmelse med den faktiske sprogbrug (sprogbrugsprincippet) og er derudover også mere pædagogisk fordi man har lov til at sætte bindestreg mellem alle sammensætningsdelene (det pædagogiske princip).

BINDESTREGSÆNDRING I ORD MED TAL ELLER FORKORTELSER E.L.

Hvis første- eller sidsteleddet i en sammensætning indeholder en bindestreg, har man hidtil skullet sætte bindestreg mellem alle sammensætningens dele. *E-mail* fører til *e-mail-adresse*, og *S-tog* fører til *S-togs-station*. Reglerne er ændret i RO12 således at der nu kun skal én bindestreg i sådanne sammensætninger, dvs. *e-mailadresse* og *S-togsstation*.

Begrundelsen for bindestregsændringen er igen at sprogbrugerne ikke fulgte den gamle regel, dvs. at de kun satte den bindestreg der adskiller fx tallet eller forkortelsen fra resten af sammensætningen. Desuden kan man indvende at når man selv i sammensætninger hvis betydning afhænger af leddenes betydning (fx *pakkepostbud* der både kan være *pakkepost + bud* og *pakke + postbud*) har kunnet klare sig uden bindestreger, er der ingen tungtvejende årsager til at bibeholde den gamle regel om bindestreg mellem alle sammensætningsdelene i sammensætninger med tal o.l. Der er med andre ord taget hensyn til såvel sprogbrugsprincippet som det pædagogiske princip ved ændringen af reglen.

APOSTROFÆNDRING

I RO01 står der at man kan bruge apostrof foran en dansk endelse til et fremmedord hvis stamme ender på en stum konsonant eller *-c*, fx *bouquet'en* (el. *bouqueten*), *grandprix'et* (el. *grandprixet*), *portier'en* (el. *portieren*). Denne regel er nu bortfaldet, dvs. at man altid

skal skrive *bouqueten*, *grandprixet* og *portieren* uden apostrof. Derved kommer disse ord til at følge skrivemåden for ”almindelige” bøjningsmønstre fordi endelsen sættes direkte på ordet, hvilket både er mere systematisk og mere pædagogisk. Desuden har det vist sig at sprogbrugerne generelt har undgået brugen af apostrof i disse ord, og derfor er der ingen grund til at bibeholde formerne med apostrof.

ÆNDRING I BRUGEN AF STORE OG SMÅ BOGSTAVER I

INITIALFORKORTELSER

De fleste initialforkortelser der er appellativer, skal ifølge RO01 skrives med store bogstaver, fx *AM*, *BNP* og *MF*. En del ”almindeligere forkortelser” af denne type skal imidlertid skrives med små bogstaver, fx *aids*, *a-kraft*, *dvd* og *tv*. Reglerne er blevet ændret i RO12 således at alle initialforkortelser der er appellativer, valgfrit kan skrives med store eller små bogstaver: *AM* eller *am*, *BNP* eller *bnp*, *MF* eller *mf*, *USB-nøgle* eller *usb-nøgle*.

Baggrunden for ændringen af reglen er først og fremmest at det viste sig at den gamle regel var vanskelig at håndtere fordi det kan være svært at afgøre hvornår en forkortelse er almindelig nok til at den må (eller skal) skrives med små bogstaver. Den nuværende regel er mere enkel og pædagogisk fordi alle initialforkortelser nu kan skrives enten med små bogstaver eller med store bogstaver, uanset hvor almindelige eller nye de er. Det giver bl.a. den fordel at man ikke længere skal skrive *dna* med små bogstaver og *RNA* med store bogstaver (som man i teorien skulle hvis man ville følge reglerne i RO01, se også Galberg Jacobsen 1999:119), ligesom det er en klar fordel at alle nye initialforkortelser med det samme kan tilpasses den officielle retskrivning. Man kan således sige at reglerne for brugen af bindestreg i initialforkortelser både er mere enkle og mere pædagogiske i RO12 end i RO01, og dertil kommer at de nye regler i højere grad følger den faktiske sprogbrug.

VALGFRIHED MELLEM -IE OG -IUM I VISSE ORD

I RO01 er der valgfrihed mellem *-ie* og *-ium* ved 10 ord, bl.a. *geranie* eller *geranium*, *kaprifolie* eller *kaprifolium* og *kranie* eller *kranium*. Listen med disse 10 ord er i RO12 blevet udvidet med 40 nye dobbeltformer, bl.a. *akvarium* eller *akvarie*, *gymnasium* eller *gymnasie* og *ministerium* eller *ministerie*.

Baggrunden for denne ændring i retskrivningsreglerne går mere end 25 år tilbage, nemlig til 1986 hvor Sprognævnet første gang forsøgte at indføre dobbeltformer af typen *akvarium/akvarie* i Retskrivningsordbogen. Dengang måtte man dog opgive at indføre størstedelen af de planlagte *-ie*-former da såvel kulturministeren som undervisningsministeren var betænkelige ved at indføre *ie*-formerne (Galberg Jacobsen 2005: 117 ff.). I de mellemliggende år er brugen af *-ie*-formerne ikke blevet mindre, og med udgivelsen af RO12 har Sprognævnet fået opbakning fra såvel undervisnings- som kulturministeren til at indføre en række nye *-ie*-former. Et af argumenterne for at indføre de 40 nye *-ie*-former har været at de er udbredte, især i det talte sprog, selvom der dog også findes eksempler på *ie*-former i det skrevne sprog, fx i landets aviser (Schack 2009: 21). Det vil sige at også ”de gode og sikre sprogbrugere” har brugt former som *akvarie* og *gymnasie*, og retskrivningsændringen kan derfor indføres med henvisning til sprogbrugsprincippet. Ifølge Jørgen Schack er det væsentligste argument for at indføre *-ie*-formerne i Retskrivningsordbogen dog ”at eneformerne på *-ium* bryder med det grundlæggende princip for retskrivningen, nemlig det lydlig princip. Ifølge det lydlig princip skal man ideelt set kunne slutte fra et ords udtale til dets korrekte stavemåde og omvendt” (Schack 2009: 22). Det betyder at de sprogbrugere der siger *akvarie* og *gymnasie* (og dem er der rigtig mange af), er tvunget til at skrive *akvarium* og *gymnasium*, selvom det er former de faktisk ikke bruger. Det skaber stor afstand mellem tale og skrift hvilket vi så vidt muligt bør undgå i retskrivningen, ikke mindst af pædagogiske grunde (Schack *ibid.*). Argumentationen for at indføre *-ie*-former i Retskrivningsordbogen er altså først og fremmest det lydlig princip, der støttes af sprogbrugsprincippet, det pædagogiske princip og det systematiske princip.

ÆNDRINGER I BØJNINGSFORMER AF SUBSTANTIVER PÅ -EN, -EL OG -ER

Når mange af de substantiver der ender på *-el* (fx *gidsel*), *-en* (fx *figen*) eller *-er* (fx *teater*), bøjes, kan eller skal de beholde det *-e-* der står foran *-l*, *-n* eller *-r*:

gidsel – *gidslet* – *gidsler*

figen – *figenen* – *fig(e)ner*

teater – *teat(e)ret* – *teatre*

Det at *-e-* falder bort i tryksvag stavelse (altså fx *gidsel – gidslet*), kaldes synkope. Når det er valgfrit om man beholder *-e-* eller ej (som i *fig(e)ner*), taler man om valgfri synkope. I RO01 var der valgfri synkope ved et stort antal opslagsord, ikke mindst dem på *-el*. I RO12 er den valgfri synkope strøget ved knap 500 ord (det skal dog bemærkes af det høje tal til dels beror på at en del ord på *-en*, *-el* og *-er* optræder som sidsteled i et stort antal sammensætninger), og antallet af valgfri former af denne type er derfor væsentligt lavere i RO12 end i RO01 (Schack 2013:20). De valgfri former der er blevet afskaffet i RO12, er former som var forholdsvis sjældne i skriftsproget, og som derudover for størstedelens vedkommende ikke afspejlede en almindelig udtale (Schack *ibid.*). Dermed kan man sige at vi samlet set har fået et system over bøjningen af substantiver på *-en*, *-el* og *-er* som er enklere og mere forudsigeligt i RO12 end i RO01 (hvilket følger det pædagogiske princip), og som desuden følger den faktiske sprogbrug (sprogbrugsprincippet).

I HVILKEN UDSTRÆKNING INDDRAGES

SPROGBRUGSPRINCIPPET?

Sprogbrugsprincippet har som vist spillet en ret afgørende rolle ved redigeringen af RO12. Men som det også vil være fremgået, har sprogbrugsprincippet i sig selv aldrig været nok til at en principiell normændring er blevet gennemført, hverken ved redigeringen af RO12 eller ved redigeringen af de tidligere udgaver af Retskrivningsordbogen.

Sprogbrugsprincippet er således altid blevet støttet af andre principper, fx systematikprincippet. I RO86 blev *spontaneitet* afløst af *spontanitet* primært ud fra systematikken i lignende ord som *absurditet* (*absurd + itet*) og *fertilitet* (*fertil + itet*). Til gengæld forhindrer systematikken at den ikke helt ualmindelige form *autencitet* – der også findes i ellers god og sikker sprogbrug - bliver indført som sideform til den korrekte form *autenticitet* pga. systematikken med lignende ord som *elasticitet* og *plasticitet*^{iv}. Det at en stavemåde er meget udbredt – også blandt de gode og sikre sprogbrugere – er altså hverken en tilstrækkelig eller en nødvendig betingelse for en ændring af retskrivningen, men det kan være en medvirkende faktor, som fx ved *-ie*-formerne. På samme måde kan det at en stavemåde er meget lidt udbredt (som fx *køknret* og *numret*), være en medvirkende årsag til at en stavemåde afskaffes.

EN MERE ÅBEN RETSKRIVNING?

De principielle normændringer der er indtrådt med udgivelsen af RO12, er for en stor dels vedkommende ret ukontroversielle. De berører stavemåden af visse helt konkrete ordgrupper (fx gruppesammensætninger, sammensætninger med tal og forkortelser, sammensætninger af adverbier og præpositioner) og har således ikke nogen betydning for selve fundamentet for retskrivningen – fx skal alle ”almindelige sammensætninger” (fx substantiv + substantiv) stadigvæk skrives i ét ord uden mulighed for særskrivning og normalt uden mulighed for bindestreg. Den valgfrihed der er blevet indført ved *-ium*-ordene, kan siges at have lidt mere vidtrækkende konsekvenser fordi den berører selve grundstrukturen for en række låneord af latinsk eller græsk oprindelse. På den anden side er der tale om en ændring som kun vedrører en ganske bestemt gruppe af ord, nemlig dem der ender på *-ium* i singularis, og dertil kommer at man stadig har mulighed for at anvende de traditionelle *-ium*-former. Endelig er der blevet fjernet en del overflødige dobbeltformer i en ret afgrænset gruppe af substantiver på *-en*, *-el* og *-er*, hvilket heller ikke får konsekvenser for retskrivningsprincipperne som sådan.

De beskrevne retskrivningsændringer har altså ikke ændret selve grundstrukturen for dansk retskrivning. Hvis retskrivningen for alvor skulle ændres, skulle der helt andre tiltag til der fx kunne indebære afskaffelsen af en del af de principper som normeringsgrundlaget i dag bygger på. Det kunne være det etymologiske princip som er årsag til en del vanskelige stavemåder. Fx skriver vi *dans(e)*, *krans(e)*, *lanse* og *sans(e)* hvor man tidligere skrev *dands(e)* osv., men *standse* fordi dette ord (vistnok) er en afledning af *stande* der er en gammel form af *stå* (Hansen 1969: 11). Sådanne ”inkonsekvenser og undtagelser til ellers gennemførte principper” (Hansen *ibid.*) kunne man overveje at afskaffe hvorved retskrivningen ville blive mere simpel. Men en sådan ændring (som fra *standse* til *stanse*) ville imidlertid gå imod såvel traditionsprincippet (først og fremmest det etymologiske princip) som sprogbrugsprincippet (der er ingen gode og sikre sprogbrugere der skriver *stanse* for *standse*) og ville formentlig umiddelbart få svært ved at vinde fodfæste i Danmark. Den sidstnævnte faktor hænger sammen med det som Helge Omdal og Lars Vikør har kaldt ”motstanden i folket” (Omdal og Vikør 1996). Denne folkemodstand mod normændringer fra oven (dvs. dikteret af fx Dansk Sprognævn) har at gøre med at sprognormer kan inddeles i foreskrevne og operative sprognormer (Dyvik 2003). Foreskrevne sprognormer er sprognormer der er formuleret af autoritative

personer eller organer, fx Dansk Sprognævn eller Norsk språkråd, mens operative sprognormer ikke er fastsatte normer, men blot eksisterer som ”som en stiltiende, meningsskape overenskomst om hvordan velformede sproklige uttrykk settes sammen og hva de kan bety” (Dyvik 2003: 30). Det er en grundlæggende forskel mellem de operative og de forskrevne sprognormer at de operative sprognormer ikke er formulerede normer, mens de forskrevne normer i sagens natur er det. Ikke desto mindre er det de uofficielle, ikke formulerende operative normer der faktisk styrer sprogbrugernes opfattelser af hvad der er korrekt, og hvad der er ukorrekt. Som påpeget af Ole Ravnholt, der er seniorforsker ved Dansk Sprognævn, er det vigtigt at lægge mærke til at de operative normer ikke nødvendigvis er i overensstemmelse med de foreskrevne normer, og at de operative normer er stærkere end de foreskrevne normer, det vil sige at hvis de to normer er i konflikt, er det de operative normer der er styrende for sprogbrugen og dens udvikling. Eller med Ravnholts ord: ”For at en foreskreven norm, fx Retskrivningsordbogen, skal blive accepteret i sprogsamfundet, så må den begrænse sig til at kodificere en accepteret operativ norm” (Ravnholt 2011: 168 f.). Hvis Retskrivningsordbogen og Sprognævnet forsøger at kodificere en ikkeaccepteret form, vil den få folkemodstanden mod sig. Når stavemåden *majonæse* ikke slog igennem, skyldtes det først og fremmest at danskerne ikke brød sig om den (jf. det dekorative princip) – ikke fordi den på nogen måde adskilte sig principielt fra andre fordanskninger som viste sig at slå igennem, fx *miljø*. På samme måde kan man forestille sig at stavemåder som *stanse* (for *standse*) og *tradisjon* (for *tradition*) ville blive mødt med modstand af danskerne fordi disse stavemåder vil være i modstrid med de operative normer.

EN RETSKRIVNINGSREFORM?

En af Sprognævnets tidligere formænd, Niels Davidsen-Nielsen, har tidligere skrevet at en radikal retskrivningsændring ikke er politisk fremkommelig: ”Når det er svært at vinde gehør for så beskeden en forandring som overgang til det nye komma, må chancerne for at vinde gehør for en gennemgribende retskrivningsreform være minimale” (Davidsen-Nielsen 2004: 85). På den anden side har en anden af nævnets tidligere formænd, Erik Hansen, skrevet at vi næppe kommer uden om en retskrivningsreform engang, og at vores i forvejen meget besværlige retskrivning år for år bliver mere besværlig på grund af den rivende udvikling vi finder i talesproget (Hansen 1981: 120). Man kan sige at problemet er

at begge formænd på sin vis har ret – vi kommer næppe uden om en retskrivningsreform engang, men det er svært umiddelbart at forestille sig en virkelig gennemgribende reform som ikke ville få danskerne imod sig. Da man i Tyskland i 1996 besluttede at indføre en ny retskrivning, blev ændringerne mødt med så voldsomme protester fra tyskerne at man i 2006 måtte trække i land og indføre en re-reform – bl.a. fordi de foreslåede ændringer ikke var i overensstemmelse med den faktiske sprogbrug (jf. Güthert 2009: 24 f.) og med den operative norm. Men det udelukker naturligvis ikke at man kunne starte i det små med mindre ændringer. En sådan ændring kunne være at gå bort fra det etymologiske princip ved visse småord, fx *standse*, eller at tillade at endelserne *-tion*, *-sion* og *-ssion* alle kunne staves *-sjon*, i begge tilfælde naturligvis som valgfri dobbeltformer. Begge ændringsforslag ville gøre livet en lille smule nemmere for de mange danskere (børn som voksne) der har svært ved at stave korrekt og ville derfor efter min mening være et godt bud på nogle retskrivningsændringer som man kunne overveje at indføre ved redigeringen af den næste retskrivningsordbog. Jeg er dog fuldt ud klar over at sådanne ændringer kan blive mødt med stor modstand af danskerne, uanset de velmente intentioner der ligger bag. Som Aage Hansen skriver, er vi mennesker ofte ret træge ”når det gælder ændring af vaner på det ortografiske område, selvom ændringerne så åbenlyst, og ofte direkte indrømmet, er til det bedre” (Hansen 1969: 7). Men det bør ikke forhindre os i at gøre forsøget, hvis der ellers er politisk vilje til at gennemføre sådanne ændringer. Om der er det, må tiden vise.

LITTERATUR

- Bergenholtz, Henning og Vibeke Vrang (2002) ”Ret og pligt. Om nye danske retskrivningsordbøger”. *Hermes* 29. 197-216.
- Daidsen-Nielsen, Niels (2004) ”Færre dobbeltformer i Retskrivningsordbogen”. I: Henrik Jørgensen og Peter Stray Jørgensen (red.): *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*. Wessel og Huitfeldt. 81-86.
- Daidsen-Nielsen, Niels (2005) *Stavning eller kaos*. Kronik i Politiken, 16.10.2005.
- Detlef, Claus og Jørn Lund (1986) *Stavning*. Dansk lærerforeningen.
- Dyvik, Helge ”Offisiell og ikke-offisiell språknormering – nyttig eller skadelig motsetning?” Helge Omdal & Rune Røssstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. HøyskoleForlaget. 25-40.

- Galberg Jacobsen, Henrik (1999): "Valgfrihed på dansk – aktuelt og historisk". Helge Omdal (red.): *Språkbrukeren – fri til å velge? Artikler om homogen og heterogen språknorm*. Høgskolen i Agder. Kristiansand. 111-121.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2003) "Kræfter og modkræfter i dansk sprognormering – historisk og aktuelt". Helge Omdal & Rune Røssstad (red.): *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*. HøyskoleForlaget. 41-56.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2005) *På sproglig grund. Dansk Sprognævn fra a til å 1955-2005*. Dansk Sprognævns skrifter 35. Syddansk Universitetsforlag.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2010a) *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005*. Bind 1. Dansk Sprognævns skrifter 42. Syddansk Universitetsforlag.
- Galberg Jacobsen, Henrik (2010b) "Majonæsekrigen 25 år". *Nyt fra Sprognævnet* 2010/3. 1-5.
- Güthert, Kerstin: "Current standardization as a necessity: The genesis of the new official orthographic guidelines". I: Helge Omdal og Rune Røssstad (red.): *Språknormering – i tide og utide?* Novus Forlag. Oslo. 15-32.
- Hansen, Aage (1969) *Om moderne dansk retskrivning*. København: Gads Forlag.
- Hansen, Erik (1981) *Skrift, stavning og retstavning* (3. udgave). København: Hans Reitzels Forlag
- Hansen, Erik og Henrik Galberg Jacobsen (1987) *Om den nye retskrivningsordbog*. Dansk Sprognævns skrifter 12. Gyldendal
- Hansen, Erik (1997) "Høj(t)taler". *Nyt fra Sprognævnet* 1991/1. 11-12.
- Hansen, Erik (2001) "Lovens bogstav". *Nyt fra Sprognævnet* 2001/4.1-2.
- Hansen, Erik (2001): "Den hemmelige præmis. Argumenter og skinargumenter i sprogrigtighedsspørgsmål" (1975). I: Henrik Galberg Jacobsen og Henrik Jørgensen (red.): *Glæden ved grammatik*. Hans Reitzels Forlag. København.
- Jervelund, Anita (2001) "Postbuddet, publikummet og pyjamassen. Dobbeltstavning af konsonanter i bøjningsformer". *Nyt fra Sprognævnet* 2001/4. 9-11.
- Jervelund, Anita (2007) *Sådan staver vi – om ortografi og stavefejl*. Dansk Sprognævn og Daneklærerforeningens Forlag.
- Jervelund, Anita Ågerup, Jørgen Schack, Jørgen Nørby Jensen og Margrethe Heidemann Andersen (2012) *Retskrivningsordbogen*, 4. udg., 2012. Alinea A/S.

Kirchmeier-Andersen, Sabine og Anita Ågerup Jervelund (2012) *Forslag til principielle ændringer af dansk retskrivning til offentliggørelse i Retskrivningsordbogen 2012*. www.dsn.dk

Nørby Jensen, Jørgen (2013) ”Ændrede staveformer og ordformer i Retskrivningsordbogen 2012”. *Nyt fra Sprognævnet* 2013/1. 13-17.

Omdal, Helge og Lars Vikør (1996) *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. Landslaget for norskundervisning (LNU). Cappelen Akademisk Forlag as.

Ravnholt, Ole (2011) “Om grundlaget for sproglig normering i Danmark”. *Sprog i Norden 2011*. Nordisk Ministerråd. 167-181.

Schack, Jørgen (2009) “Skal vi have former af typen *gymnasie* med i Retskrivningsordbogen”? *Nyt fra Sprognævnet* 2009/4. 20-23.

Schack, Jørgen (2011) ”Adverbium + præposition – ét eller to ord”? *Nyt fra Sprognævnet* 2011/3. 1-7.

Schack, Jørgen (2013) ”Substantiver på -el, -er og -en”. *Nyt fra Sprognævnet* 2013/1.

ⁱ Beskrivelsen af de forskellige principper bygger på Jervelund 2007.

ⁱⁱ Ændringerne er beskrevet i detaljer i Retskrivningsordbogen, 4. udgave, 2012.

ⁱⁱⁱ Denne beskrivelse bygger til dels på Kirchmeier-Andersen og Jervelund 2012.

^{iv} Tak til Jørgen Schack, Dansk Sprognævn, for eksemplerne.